

A WALDORF-PEDAGÓGIA ZENEI NEVELÉSE – ZENE ÉS A FEJLŐDÉSI SZAKASZOK

Balázs TOKAJI¹

ABSTRACT

MUSICAL EDUCATION IN WALDORF PEDAGOGY - MUSIC AND THE STAGES OF DEVELOPMENT

In the Waldorf Education, based on Rudolf Steiner's idea, art education is an essential activity for improving personality. Two Hungarian authors Janurik & Pethő (2009) show the advantage of the Waldorf-school music teaching in Flow-experience and positive attitude towards classical music. This article draws attention to the attitude and elements of the Waldorf music education which can cause the advantage of this kind of music teaching method. Steiner's educational system is based on the three intervals of musical development called fifth, third and octave. Every day rhythmical activity, which includes also singing, and instrument learning (flute) can make a base for this musical experience. The thematic songs for epoch and the eurythmy movement art as well give a personal empathy of music.

KEYWORDS

Music, Education, Waldorf, Steiner, Flow, Teaching, Development stations, Reform pedagogy

BEVEZETŐ

A Rudolf Steiner, osztrák polihisztor által megalapított Waldorf-pedagógia 2019-ben ünnepelte 100. évfordulóját. A gyermekből kiinduló pedagógiai rendszer mostanra világszerte az egyik legelterjedtebb reformpedagógiai irányzat. 2020-ra Magyarországon már 54 Waldorf-óvoda és 45 Waldorf-iskola működött, nemzetközi szinten pedig 1214 Waldorf-intézmény volt bejegyezve, melynek 32%-a Európán kívül létesült (Mesterházy, 2020). A Waldorf-pedagógia hatása nem csupán az intézmény keretein belül működik, nevelési szemléletének alapjait számos az irányzattól függetlenül is elismert nemzetközi és hazai szakértő népszerűsíti, mint Kim John Pay, az *Egyszerűbb gyermekkor* c. könyv és Vekerdy Tamás, az *Érzelmi biztonság* c. könyv szerzője.

Steiner abban a szemléletben építette fel oktatási rendszerét, hogy a kerettantervnek önmagában is gyógyító, harmonizáló hatása legyen a felnövekvő gyermekekre (Roy, 1990), ezért a pedagógia számos terén túlhaladta korát és egy máig érvényes, eredményesen alkalmazható rendszert hozott létre. A művészeti nevelés terén dolgozók számára az irányzat kifejezetten inspirálóan hat, hiszen kidolgozója abból az alapvetésből indult ki, hogy serdülőkor

¹ Tokaji Balázs, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Neveléstudomány Doktori Iskola, PHD hallgató, tokaji1996@gmail.com

előtt az érzelmi-lelkületi életet megalapozó művészeti nevelésnek és az érzelemdús, képszerű gondolkodásnak szükséges dominálnia.

A Waldorf-pedagógia ebből a két tényezőtől adódóan szolgálhat mintaként a „művészettel nevelés” és a „mese-pedagógia” számára.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A Waldorf-pedagógia ének-zenei nevelését és zenetanárainak szemléletét Etherman (1990) értekezésében már sokoldalúan vizsgálta Észak-Amerikában. Ennek tapasztalata, többek között az, hogy az ottani ének-zenét oktató osztálytanítók és tanárok komolyan vették Rudolf Steiner zenei nevelésre vonatkozó eredeti irányelveit és kritikusan álltak egyes körökben elterjedt zenepedagógiai gyakorlatokhoz. Osztálytanítók saját bevallásuk szerint hangszerjáték terén kezdőbb, vagy átlagos szinten, míg zenetanáraik magas szinten voltak. A magyar sajátosságként ismert Kodály-módszerről jellemzően nem hallottak akkoriban az észak-amerikai pedagógusok.

A Waldorf-iskolák ének-zenei nevelésének eredményességére a magyar tudományos életben Janurik és Pethő (2009) áramlat-élmény (flow) tanulmánya hívta fel a figyelmet. A kutatásban a szerzőpáros 6-10. osztályos Waldorf, illetve többségi iskolába járó tanulóval végezte el Oláh (1999, 2005) Szituációspecifikus Flow Kérdőívét, mellyel az iskolai énekórai flow-élmény, szorongás, apátia és unalom értéke vált számszerűsíthetővé. A kutatás kimutatta, hogy a Waldorf-iskolába járó fiatalok általános iskolában és középiskolában is szignifikánsan magasabb énekórai flow-élmény szintet értek el, mint többségi iskolába járó társaik. A középiskolai korosztályban pedig az unalom mértéke is szignifikánsan alacsonyabb volt a Waldorfosoknál (Janurik & Pethő, 2009).

A kutatás rávilágított arra, hogy a Waldorf-iskolákban nem evidencia az, hogy az életkor előrehaladtával csökken az iskolai áramlat-élmény. Az ének-zene és irodalom tantárgyak esetében a Waldorfosok magasabb flow értéket mutattak középiskolában, mint általános iskolai osztályokban. A Waldorf-iskolai tanulók emellett pozitívabb attitűdöt mutattak a klasszikus zene iránt, illetve az iskolán kívüli hangszertanulás elkezdése nem függött szignifikánsan a szülők végzettségétől (Janurik & Pethő, 2009). A mérés azonban csak a Waldorfos és a többségi iskolás korosztályra terjedt ki általános és középiskolai vonatkozásban, az egyes évfolyamokra járók motivációit, illetve a Kodály-koncepció ének tagozatos tanulók ének-zenei flow-élményét nem vizsgálta.

A WALDORF-PEDAGÓGIA HÉTÉVES CIKLUSAI

A Waldorf-pedagógia nevelésszemléletében Rudolf Steiner alapelvei tükröződnek, aki szerint a gyermeknek hétéves korszakokként domináns szükségletei jelennek meg. Az oktatás gyakorlatát az *1. táblázatba* foglalt alapelvek figyelembevételével szükséges felépíteni.

1. táblázat: A nevelés szemlélete a Waldorfban Carlo Willmann (2019) nyomán

	(0-7 életév)	(7-14 életév)	(14-21 életév)
A világgal való találkozás módja	„A világ jó.”	„A világ szép.”	„A világ igaz.”
A hármasság elve	Test	Lélek	Szellem
Pszichés művelet	Akarat	Érzés	Gondolkodás
Személyre vonatkozó elv	Én	Te	Mi

Kulturális elv	Utánzás és példakép	Követés és autoritás	Szabadság és autonómia
A nevelő szerepe	Lelki vezető	Művész	Próféta
A tanuláshoz való viszony	Hála	Szeretet	Kötelesség

Az első hét év legfontosabb feladata, hogy a gyermekek megtapasztalják, hogy a „világ jó”. Ez a korszak a testi fejlődés és az akarati készségek kialakulásának legfontosabb időszak, erről a fejlődésről nem szabad a testet képző erőket a tudatos oktatás irányába terelni. A spontán utánzáson és példakövetésen alapuló óvodai nevelést a derű és a hála érzésének szükséges áthatnia, az óvodai nevelőnek biztonságos, belsőleges, meghitt légkört kell kialakítania az optimális fejlődéshez.

Az általános iskolai, 7-14 éves korosztály számára kiemelt feladat, megtapasztalni, hogy a „a világ szép”. Ebben az életkorban az érzelmi-lelkületi nevelés a művészetek és alkotó tevékenységek irányába terelődik. A tanulók osztálytanítójukat és más tekintélyként tisztelt tanáraikat követve haladnak a tanulás kreatív útjain. Nevelőiknek „művész” szerepébe kell kerülniük, akik az elsajátítandó tananyagot nem intellektuális, hanem alkotói és gyakorlatias alapokon képesek átadni, megszerettetve azt a tanulókkal.

Az oktatás intellektuális, szellemi oldala a gimnáziumi tanulmányok idején és az azt követő években, 14-21. életév között válik hangsúlyossá a Steiner-i pedagógia szerint. Ebben az életkorban azt kell megtapasztalni, hogy „a világ igaz.” A fiatalok tanárainak ebben az életkorban „próféta” szerepbe szükséges kerülniük és a tanulókkal közösen keresni az igazságot a világban. Ebben a korszakban fejlődik a tanulóban a kötelességtudat, így az oktatásban nagyobb hangsúly kerülhet az autonómiára, a szellemi szabadságra nevelésre.

MINDENNAPOS ÉNEK-ZENEI TEVÉKENYSÉG

A Waldorf-iskolában nincs mindennapos ének-zene óra, azonban általános iskolában mindennapos ének-zenei tevékenység igen. A „ritmikus résznek” nevezett, jellemzően 15-30 perces tevékenység 1-8. osztályig minden reggeli beszélgetőkör után jelen van. A tevékenység kezdetben hosszabb, majd egyre rövidül az életkor előrehaladásával. A tanulók itt összetett mozgásos, ritmikus, énekes gyakorlatokat végeznek, illetve csoportos furulyázást tanulnak, mondókákat, verseket szavalnak. Az óra állandó részeinek átvezetőit is szívesen töltik ki énekléssel, mely a tanulóknak szavak nélkül is jelzi a következő tevékenységet. A gyakran páros, térformában végzett ritmikus mozgások nem csak az egyenletes lüktetés és a ritmikai készséget, hanem a mozgáskoordinációt és az egymásra való figyelmet is erősen fejlesztik. Az énekek és versek jellemzően az adott évszakhoz, ünnepkörhöz, vagy az aktuális tananyaghoz kapcsolódnak valamilyen módon. A csoportos furulyázás az első években nem kottából történik, hanem utánzásos alapon valósul meg, Suzuki-módszerre emlékeztető módon.

Az ének-zenei tevékenység elmélyítésére a zeneórák szolgálnak, mely 1-2. osztályban évi 36, 3-4. osztályban 72, míg 5-12. osztályban 52-54 óra. Az óraszámok kapcsán szembevetendő lehet, hogy a Waldorf-iskola a 2020-as NAT-hoz képest, 6. osztálytól kezdve jelentősen több időt fordít ének-zene órákra, melyek végig kísérik a gimnáziumi tanulmányokat, nem szűnnek meg 10. évfolyam után. A Waldorf-iskolák 1-8. évfolyamán lévő mindennapos ritmikus részt beleszámolva kijelenthetjük, hogy a Steiner-i iskolákban minden évfolyamon több idő jut ének-zenei tevékenységekre, mint a NAT 2020 szerinti többségi iskolákban.

A ritmikus rész szerepe a flow-élmény irodalmának nyomán pozitívan értékelhető. A zenében a ritmusra és a mély basszus hangokra vagyunk a legérzékenyebbek. Ez vélhetően a méhen belüli szívverésre emlékeztethet minket (Csíkszentmihályi, 1997). Nijs és mtsai. (2012), valamint Varela és mtsai. (1991) kutatása felhívja a figyelmünket a zene és a test kapcsolatára. A szenzomotoros, tehát érzékszervekkel összehangolt mozgás segíti a zenei flow-élmény létrejöttét (Chirico és mtsai, 2015). Nem véletlen, hogy az óvodákban és az iskoláskor kezdetén rendszeres az énektevékenység mozgással való összekapcsolása. A Waldorf-pedagógia ezt a flow-élmény szemszögéből fontos elemet mindennapos ritmikus részében 8. osztályig igyekszik tovább vinni.

A WALDORF ZENEI NEVELÉS KORSZAKAI

Rudolf Steiner a Waldorf-pedagógia zenei nevelésének felvázolásakor három, minőségében eltérő korszakról mesélt a gyermekek életében. A *kvinthangulat*, a *terchangulat* és az *oktávhangulat* időszak meghatározó jelentőséggel bír a zenével való találkozás módjában.

1. „Kvinthangulat” 0-9. év

A kvinthangulat időszaka a születéstől a 9. életév táján bekövetkező, a „Rubikon” korszakig tart. A Rubicon korszakon való „átkelés” jelképezi azt, mikor a gyermek kilép a „mesevilágból” a „valós világba”. A Rubicon korszak előtt, a kvinthangulat korszakában a gyermek érzésben még egy a világgal. Ebben az időszakban az ősi népdalokra jellemző *pentaton hangkészlet* illik a leginkább a gyermekek lelkületéhez. A természetesség érzését fokozza, hogy az egyszólamú éneklésen és a *dallam* megélésén van a hangsúly. Ebben az életkorban még nem tanulnak zenei ismereteket, a cél csupán az éneklés-zenélés örömeinek átélése. A Waldorf-iskolai testneveléssel, a Bothmer-gimnasztikával erős tantárgyi koncentrációt alkotva hangsúlyos szerepet kapnak ebben az életkorban az énekes népi gyermekjátékok.

A Waldorf-pedagógia jellegzetessége, hogy a kvinthangulat (és részben a terchangulat) időszakában a tanulók az intézményben csak élőzenét hallanak. A gyermekek zenei élményeinek forrását az óvodapedagógusuk, tanítójuk éneklésben és hangszerjátékában, illetve az iskolai ünnepeken elhangzó élőzenei élményekben kell megtalálniuk. A zene és a mozgás ebben az életkorban még elválaszthatatlan. Ez a szemlélet legmagasabb szinten az euritmia mozgásművészet tantárgyban jelenik meg (Gajdos, 2021).

A kvinthangulat időszakában a mesepedagógia igen hangsúlyosan jelen van az énekezenei tevékenységek során is. A Waldorf-pedagógia szerint ugyanis a gyermekeknek biztonságot nyújt, ha a tananyagot mesei keretbe foglaltan tanulják élénk belső képalkotással kísérve (Waldorf, 2004, 2013, 2020). Egy korábbi észak-amerikai kutatásban az 1-3. évfolyamon ének-zenét oktatók 89%-a alkalmazta a történetmesélés módszerét (Etherman, 1990)

2. „Terchangulat” 9-13. év

A Rubicon korszak után, mikor a gyermekben már szétvált a belső és a külső világ, érkezünk meg a terchangulat időszakába, mely a kiskamaszkort öleli fel. Ebben az életkorban kezdődik meg a harmóniák megtapasztalása a többszólamú énekléssel és az akkordhangszerrel. „A gyerekek zenei érzésének le kell érkeznie a földre, vagyis biztos alapot kell találnia a hétfokúságban” (Waldorf Kerettanterv, 2004). Az iskolai dalanyagban előtérbe kerülnek a

pentatontól eltérő, modális, hétfokú hangsorok. A pentaton furulyáról pedig áttérnek a hétfokú szoprán furulyákra. 3-4. osztályban egy általuk választott további hangszeren is lekezdenek tanulni. A terchangulat korában a tanulók megkezdik a kottaolvasás és az elméleti ismeretek tanulását, melyet Magyarországon a Kodály kézjelek segítenek (Waldorf Kerettanterv, 2013, 2020). Az elméleti ismeretek megjelenése és az ének-zenei tevékenység komplexebbé válása miatt a 2013-as Waldorf Kerettanterv bevezetése óta 5. osztálytól kezdve már nem az osztálytanító, hanem ének-zene szakos tanárok, vagy műveltségterületi végzettséggel rendelkezők végzik a tantárgy oktatását általános iskolában. Az oktatási gyakorlat azonban gyakran már a terchangulat időszakának kezdetén (3. osztálytól kezdve) ének-zene szakos tanárokat alkalmaz.

3. „Oktávhangulat” 13. életévtől

Ahogy a tiszta oktáv hangköz során ugyanaz a hang megszólalhat egy felsőbb magasságban, úgy a serdülőkori zenei nevelés során is egy magasabb szinten tekintenek rá a zenére a Waldorf-iskolában. A gyakorlati ének-zenei tevékenység mellett megjelennek az intellektus bevonását igénylő zenei tevékenységek, mint a zenetörténettel, zeneelmélettel és zeneesztétikával való foglalkozás. Mindemelllett a serdülők érzelmi életének összerendezésében kiemelt jelentősége van a *ritmusnak*, fejlesztő hatású a dobokon, pl. afrikai jambéken történő közös játék (Gajdos, 2021). A serdülőkori személyiségfejlődés során, a hangulati kilengések idején, a ritmikus zene pozitív hatásáról Csíkszentmihályi (1997) is ír.

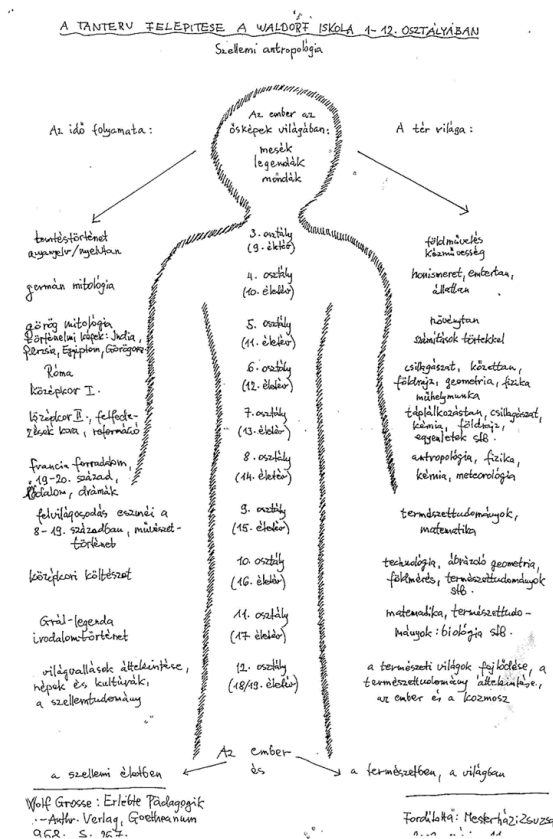
EURITMIA – A BESZÉD, MOZGÁS ÉS ZENE ÖSSZEFONÓDÁSA

A Steiner-i iskolák mindennapos testnevelésének része (1-4 osztályban heti 1, míg 5-12. osztályban heti 2 órában) egy sajátos Waldorf-iskolai tantárgy, az euritmia (Waldorf, 2013, 2020). A beszéd, a mozgás és a zene egysége az euritmiában (jó/szép ritmus) nyilvánul meg legerősebben. A Rudolf Steiner inspirálására kidolgozott mozgásművészet a beszédhangok és zenei hangközök mozgással és testtartással történő megjelenítésére törekszik. A tevékenységek közben létrejövő térformák jellemzően az adott korosztály lelki alapállapotának kivetítései. A klasszikus zenei nevelés terén kiemelkedő, hogy a tevékenységet a tanulók élő-zenei zongorajátékra végzik.

Az euritmia tanmenetében, zenei téren, első osztályban a pentaton dallamok és kvint hangköz mozdulata, másodikban az alapritmusok (jambus, trocheus, anapestus), a rövid és hosszú hangok, a $\frac{3}{4}$ -es ütem és a dallamívek mozgásos megjelenítése kerül előtérbe. A harmadik évfolyam anyagába tartozik a kis és nagy terc hangközök és a kánon átélése. Negyedik osztályban a C-dúr skála hangjain és az alsó, felső szólam, egész, fél, negyed, nyolcad hangok megkülönböztetésén van a hangsúly. Ötödik évfolyamon továbbra is a többszólamúság, a kánon, majd a különféle dūr hangsorok állnak a középpontban. Hatodik és nyolcadik osztály között a dūr és moll hangsor megkülönböztetése, illetve a hangközök felismerése képezi a tantárgy zenei fejlesztési területét. Kilencedik osztályban a ritmusok, dinamikák, akkordok, hangmagasságok megjelenítésének tudatosítása zajlik. A tizedik és tizenkettedik évfolyam között a tantárgy tartalma egyre nagyobb teret biztosít a különböző területek pl. irodalom, költészet, történelem, csillagászat, biológia mozgásos megjelenítésére, mely a színpadi kifejezés irányába viszi el a mozgásművészetet (Waldorf, 2020).

AZ ÉVES TEMATIKÁHOZ KÖTŐDŐ DALANYAG

Rudolf Steiner szerint a gyermeknek tanulmányai során szükséges végig haladnia az emberi fejlődés kultúrtörténetén, minden életkorban egy adott korszak életszemléletét, jellegzetességét megtapasztalva. Ezek az évfolyamokhoz kapcsolódó tematikus korszakok befolyásolják a gyermeket körülvevő művészet megélését, megjelennek a képi világban és a dalanyagban is. Az általános népzenei és műzenei anyag mellett a Waldorf-iskolákban megjelennek az adott osztályhoz tartozó tematikus jellegzetességek.

1. ábra: A tanterv felépítése a Waldorf-iskolában

Harmadik osztályban, az Ószövetség történeteivel ismerkedve héber nyelvű énekek is bekerülnek a repertoárba, míg ötödik osztályban, a történelem tanulmányok kezdetén indiai és görög stílusú énekeket is tanulnak a diákok. Hatodik osztályban a korai kereszténység, míg hetedik osztályban a reformáció dallamkincsével is találkozhatnak a diákok. Az életkori sajátosságokat figyelembe véve, nyolcadik osztályban forradalmakhoz kapcsolódó énekeket is tanulnak.

Az Waldorf-iskolák tananyaghoz és ünnepeihez kötődő kiegészítő énekanyag segít összekapcsolni az ének-zenei tevékenységet az általános ismeretszerzéssel, az ünnepek és drámaelőadások megélésénél „rituális” jelleget is kaphat. Az intézményben zajló zenei élet nem különválasztható az iskolai tanulmányoktól, hanem szervesen kiegészíti azt.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányom során, a Waldorf-iskolai ének-zenei nevelés pozitív flow-élmény eredményeire (Janurik & Pethő, 2009) reflektálva, dokumentum és szakirodalom elemzéssel igyekeztem bemutatni a sarkalatos pontjait a Rudolf Steiner elképzelésére épülő zenei nevelési hagyománynak. A Waldorf-pedagógia tantárgyi rendszerében előkelő helyet foglal el az ének-zene, azonban szemléletmódja inkább élményszerző, mint professzionális zenészek képzésére irányuló. A Waldorf-intézmények életét szervesen áthatja az ének-zenei tevékenység, mely számos tevékenységhez kapcsolódhat. Karakteressége az élőzenéhez való kizárólagos hozzáállása az első években, illetve a korai, első osztálytól kezdődő csoportos hangszertanulás és a mindennapos ének-zenei élményhez juttató ritmikus rész. A reformpedagógiai irányzat eddigi pozitív zenei eredményei további összehasonlító ének-zenei kutatásokat indokolnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyv

- [1] Csíkszentmihályi, M. (1997). *Flow, Az áramlat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [2] Gajdos A. (2021). *Az ember énekel: Waldorf-daloskönyv*. Budapest: Kláris Kiadó.
- [3] Oláh, A. (2005). *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény*. Trefort Kiadó, Budapest.
- [4] Varela, F. J. & Thompson, E. & Rosch, E. (1991). *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, MA: MIT Press.
- [5] Wilkinson, R. (1990). *Iskolázás a józan ész szabályai szerint*. Budapest: Genius Kiadó.

Folyóiratcikk

- [1] Chirico, A. & Serino, S. & Ciproso, P. & Gaggioli, A. & Riva, G. (2015). When music „flows”. State and trait in musical performance, composition and listening: a systematic review. *Frontiers in Psychology* 2015, (6), article 906. 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00906>
- [2] Janurik M. & Pethő V. (2009). Flow élmény az énekórán: A többségi és Waldorf-iskolák összehasonlító elemzése. *Magyar Pedagógia* 109, (3) 193-226. <https://www.magyarpedagogia.hu/index.php/magyarpedagogia/article/view/422/409>
- [3] Nijs, L. & Coussement, P. & Moens, B. & Amelinck, D. & Leman, M. (2012). Interacting with the Music Paint Machine: relating the constructs of flow experience and presence. *Interact. Comput.* (24), 237-250. <https://doi.org/10.1016/j.intcom.2012.05.002>
- [4] Oláh, A. (1999). A tökéletes élmény megteremtését serkentő személyiségtényezők serdülőkorban. *Iskolakultúra* 1999, (6-7), 193–226. https://real.mtak.hu/61651/1/EPA00011_iskolakultura_1999_06_07_015-027.pdf
- [5] Tokaji B. (2023). Ének-zenei nevelés a Waldorf pedagógiában. *Parlando Zenepedagógiai Folyóirat*, 2023. (1). https://www.parlando.hu/2023/2023-1/Tokaji_Balazs-Waldorf.pdf

Egyéb

- [1] Etherman, L. A. L. (1990). *An approach to music education based on indication of Rudolf Steiner: implications for 1-3. grades*. University of the British Columbia. Thesis. <https://open.library.ubc.ca/media/stream/pdf/831/1.0055108/1>
- [2] Mesterházy M. (2020). A Waldorf-pedagógiával foglalkozó kutatási hálózat kialakításának lehetőségei. Kézirat.

- [3] Magyar Waldorf Szövetség (2004). A Magyar Waldorf-Iskolák Kerettanterve. Budapest.
- [4] Magyar Waldorf Szövetség (2013). A Magyar Waldorf-Iskolák Kerettanterve. Budapest. <https://waldorf-godollo.hu/wp-content/uploads/2014/01/Waldorf-Kerettanterv-2013-02-01.pdf>
- [5] Magyar Waldorf Szövetség (2020). A Magyar Waldorf-Iskolák Kerettanterve. Budapest. <https://waldorf.hu/wp-content/uploads/WALDORF-KERETTANTERV-2020-1-8.pdf>
- [6] NAT2020. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>
- [7] Willmann, Carlo. „A Korszerű Vallásosság” Nemzetközi szimpózium. Budapest, 2019. április 5-6.